

Monika MULARSKA-KUCHAREK*

CZY WARTO UFAĆ INNYM? WYBRANE FUNKCJE ZAUFANIA SPOŁECZNEGO NA PRZYKŁADZIE ZBIOROWOŚCI MIEJSKICH

IS IT WORTH TRUST ANOTHERS? SOME FUNCTIONS OF SOCIAL TRUST ON THE EXAMPLE OF URBAN COMMUNITY

ABSTRACT: Considering the usefulness of social trust in numerous contexts on the micro-, meso- and macrosocial level, exploring the potential benefits of expressions of social trust should form a crucial aspect of academic research and studies. This article is an attempt to meet these demands and a voice in the discussion on the usefulness of social trust in various aspects of social life.

The empirical basis for the analyses presented here is provided by four representative quantitative studies conducted among the residents of the Lodzkie voivodship.

The research proves the positive influence of social trust on social and political activity, quality of life, entrepreneurship and willingness to cooperate with others. Therefore, social trust is a vital resource, which may turn out to be exceptionally useful in achieving the goals of individuals, groups and communities.

KEY WORDS: social trust, functions of social trust, towns

Wprowadzenie

W drugiej połowie XX w. wśród przedstawicieli światowej myśli ekonomicznej dominował model neoklasyczny, zgodnie z którym zróżnicowanie dochodów i poziomu życia w różnych krajach i regionach zależeć miało od nierównego wyposażenia w kapitał fizyczny. Optymistycznie zakładano, że wraz z upływem czasu poziom tego kapitału będzie się wyrównywał, aż do całkowitego wyeliminowania różnic. Niestety, mimo podejmowanych działań na poziomie światowych instytucji gospodarczych i politycznych nie udało się wyeliminować różnic w dochodach i poziomie życia biednych oraz bogatych mieszkańców świata. Jedno z najważniejszych pytań zadawanych przez

* Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Katedra Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej, ul. Kopcińskiego 31, 90-142 Łódź, tel. 42 635 45 78, e-mail: monikamularska@tlen.pl

ekonomistów przez długi czas pozostawało zatem bez odpowiedzi. W konsekwencji zaczęto dostrzegać rolę pozaekonomicznych determinant rozwoju, które stanowią inspirację do wyjaśniania zróżnicowania społecznego. Zgodnie bowiem z tym, co twierdził Adam Smith, „życie gospodarcze jest głęboko zakorzenione w życiu społecznym i nie można go rozpatrywać z pominięciem takich spraw jak obyczaj, wartości moralne i nawyki danego społeczeństwa. Krótko mówiąc, nie można oddzielić ekonomii od kultury” (za: Fukuyama 1997).

Przekonanie o uwzględnianiu zróżnicowania cech narodów i społeczności regionalnych w wyjaśnianiu utrzymujących się podziałów na wysoko i słabo rozwinięte obszary znalazło swoje odzwierciedlenie w latach 80. i 90. XX w. Pojawiło się wówczas wiele prac podkreślających znaczenie dla rozwoju gospodarczego nie tylko czynników ekonomicznych, ale także kulturowych, a włączenie do dyskursu naukowego niematerialnych form kapitału, takich jak chociażby zaufanie społeczne, stało się bezdyskusyjnym faktem. „Wśród socjologów i ekonomistów, którzy przyczynili się do tego, trzeba wymienić Pierre’a Bourdieu, Jamesa Colemana, Roberta D. Putnama, Roberta Lucasa, Nicholas Gregory’ego Mankiwa, Davida Weila” (Herbst 2007, s. 11). Autorzy ci dowiedli w swoich pracach, że po pierwsze: gospodarka nierozzerwalnie łączy się z życiem politycznym i społecznym, po drugie: działalność gospodarcza w każdym współczesnym społeczeństwie jest jednym z fundamentalnych obszarów życia społecznego i w końcu po trzecie – jak zwykł mawiać Max Weber – że kultura przesądza prawie o wszystkim.

Warto jednakże podkreślić, iż zaufanie społeczne przynosi korzyści nie tylko w polityce i ekonomii, ale także w wielu innych aspektach życia społecznego. Zaufanie wyzwala kreatywność, postawy przedsiębiorcze (Mularska-Kucharek 2015b), jak również podmiotowość. Ufając innym, mamy poczucie bezpieczeństwa i swoistego komfortu psychicznego. „Czujemy się wszyscy lepiej, pewniej, bezpieczniej, odnosimy się do innych z tolerancją, otwartością, życzliwością, uśmiechamy się do ludzi na ulicy – a rządzący, przeniknięci duchem consensusu, wzajemnego zrozumienia i współpracy w imię dobra wspólnego, uśmiechają się do nas z ekranów telewizorów” (Sztompka 2008, s. 24). Zaufanie społeczne wpływa także na jakość życia (Mularska-Kucharek 2013). A zatem pytanie „czy warto ufać innym?” ma charakter retoryczny. Zaufanie jest bowiem niezbędnym zasobem pozwalającym poradzić sobie ze zmiennością życia społecznego. Tym bardziej, że jest ono „aspektem wszystkich interakcji społecznych i wszystkich systemów społecznych” (Barber 1990, s. 133).

Zważywszy na użyteczność zaufania społecznego w wielu kontekstach oraz na poziomie mikro-, mezo- i makrosocjalnym, eksplorowanie potencjalnych korzyści z okazywania zaufania społecznego powinno stanowić istotny aspekt badań i dociekań. Próbą odpowiedzi na owe zapotrzebowania jest prezentowany artykuł, który stanowi głos w dyskusji nad funkcjonalnością zaufania społecznego w wielu aspektach życia społecznego.

Celem podjętych rozważań jest ocena relacji pomiędzy zaufaniem społecznym a gotowością do współpracy, partycypacją społeczną, aktywnością polityczną, przedsiębiorczością oraz jakością życia w wymiarze subiektywnym. Ze względu na wielowąt-

kowy charakter analiz w artykule uwzględniono cztery różne badania ilościowe. Treści prezentowane w niniejszej pracy dotyczą zbiorowości miejskich.

Zaufanie społeczne – kontekst teoretyczny

Z pewnością szeroka gama definicji zaufania w naukach zajmujących się jego eksploracją uniemożliwia jednoznaczne i uniwersalne zrozumienie tego terminu, nie jest to jednak problem tylko i wyłącznie zaufania, ale także wielu innych pojęć, co wynika m.in. z interdyscyplinarnego charakteru dyskursu naukowego. Warto nadmienić, iż pierwotne konotacje zaufania odnosiły się przede wszystkim do sfery religijnej i oznaczały wiarę w Boga oraz pokładane w nim nadzieje, że nie zawiedzie człowieka. Zmiana znaczeń i funkcji zaufania, związana z przeniesieniem tego terminu do sfery profanum, w istotnym stopniu zmieniła sens pojęcia. W tym przypadku zaufanie nie miało już charakteru sakralnego, ponieważ dotyczyło relacji międzyludzkich i, co znaczące, zostało pozbawione pewności (Sztompka 2007). Współczesnego znaczenia zaufanie nabrało natomiast wraz z przejściem od społeczeństwa tradycyjnego do nowoczesnego, ponieważ w pierwszym z wymienionych zaufanie nierozróżnialne było od pewności. Głównie ze względu na fakt, iż, jak można przypuszczać, w społeczeństwie tradycyjnym raczej dominowało przekonanie o wiarygodnych zachowaniach innych, więc zaufanie odgrywało znacznie mniejsze znaczenie niż w nowoczesności. Być może nawet nie było potrzebne, jak suponuje Anthony Giddens (1990). Współczesność, której znamionami są złożoność i niepewność, potrzebuje zaufania do radzenia sobie z konsekwencjami nowoczesności. Jego rolę w tym właśnie kontekście dostrzegł w latach 70. Niklas Luhmann, wskazując na istotę i znaczenie zaufania społecznego, jednocześnie przywrócił dyskusję nad pojęciem, które choć było obecne wśród klasyków myśli socjologicznej znacznie wcześniej, to przestało być traktowane jako termin przestarzały i nacechowany emocjonalnie (Luhmann 1979). Zyskało zupełnie inny wydźwięk i zaczęło stanowić ważki przedmiot refleksji teoretycznej nie tylko na gruncie socjologii, ale także wielu innych nauk społecznych. Dał temu wyraz chociażby Benjamin Barber (1983), analizując zaufanie w kontekście medycyny, ekonomii oraz polityki.

Niewątpliwie ważną rolę w kierunku systematyzacji zaufania odegrała praca Piotra Sztompki *Trust. A sociological theory*, w której autor zaprezentował eklektyczną teorię zaufania. Z jednej strony połączył dorobek wcześniejszych myślicieli, z drugiej natomiast zaprezentował spójną socjologiczną koncepcję, udzielając odpowiedzi na wiele istotnych pytań, w tym m.in.: co to jest zaufanie?, dlaczego ludzie ufają?, komu ufają?, wobec kogo powinni być ostrożni?, jakie są przyczyny i konsekwencje zaufania? *etc.* Warto zaznaczyć, iż polskie wydanie wspomnianej publikacji uzupełnione zostało o kolejne teoretyczne wątki socjologicznej koncepcji zaufania społecznego, tworząc tym samym niezwykle komplementarne i erudycyjne kompendium wiedzy. Zgodnie z definicją zaproponowaną przez Sztompkę „zaufanie jest zakładem podejmowanym na temat niepewnych, przyszłych działań innych ludzi” (Sztompka 2007, s. 70). Polega

ono na zawierzeniu, natomiast nieufność – jest po prostu podejrzliwością (Covey 2009). Może to oznaczać, iż akceptujemy ryzyko związane z typem relacji międzyludzkich (Shepard, Sherman 1998) i wierzymy, że „żadna ze stron nie wykorzysta słabości drugiej strony przeciwko niej” (Sabel 1993, s. 1133). Zaufanie staje się wówczas „systemem komunikacji” pomiędzy jednostkami i systemami społecznymi (Luhmann 1979).

Nieco inne rozumienie zaufania prezentuje Francis Fukuyama. Twierdzi, iż „zaufanie to mechanizm oparty na założeniu, że innych członków danej społeczności cechuje uczciwe i kooperatywne zachowanie oparte na wyznawanych normach” (Fukuyama 1997, s. 38). W ujęciu Jamesa Colemana natomiast zaufanie związane jest bezpośrednio z problemem ryzyka, które określane jest jako skutek przesunięcia czasowego w sytuacjach wymiany i braku pełnej informacji. Jego zdaniem postawa „jednostki potencjalnie pokładającej zaufanie jest niczym innym niż rozważaniami czynionymi przez racjonalną jednostkę podejmującą decyzję o podjęciu zakładu” (Coleman 1990, s. 99), co oznacza, iż potrzeba zaufania wynika z narastającej świadomości ryzyka. Im większa złożoność życia, tym większe ryzyko, a zatem tym większa potrzeba zaufania, czego próbują dowieść nie tylko przedstawiciele nauk społecznych.

Niezwykle trafne wydaje się zatem postrzeganie zaufania nie tyle w kategorii normy, co „pozytywnej postawy, jaką jednostka prezentuje wobec innego podmiotu w warunkach ograniczonej pewności, zakładającej przekonanie o korzystnym nastawieniu partnera interakcji do podmiotu podejmującego działanie. Istotą zaufania jest relacja pozytywnej wzajemności przejawiająca się w respektowaniu interesów partnerów interakcji” (Starosta 2014, s. 50). Owo pozytywne nastawienie i przekonanie o dobrych intencjach ludzi, z którymi wchodzimy lub moglibyśmy wchodzić w interakcje społeczne, stymuluje nas do działania i nawiązywania relacji społecznych, nie tylko z tymi, których znamy, ale także z osobami nieznanymi. Taka postawa wydaje się bardzo potrzebna do właściwego wywiązywania się z zadań przypisanych rolem społecznym odgrywanym w życiu pełnym niejasności, złożoności i niepewności. W tym kontekście zaufanie jawi się jako „ludzki pomost nad przepaścią niepewności” (Sztompka 2007, s. 21) i jest niezwykle użytecznym zasobem przynoszącym korzyści w różnych aspektach życia społecznego. Zaufanie społeczne stanowi bowiem fundamentalny składnik życia społecznego i jest obecne w każdym jego wymiarze. Zgodnie z założeniami „socjologii życia codziennego”, o której pisze Sztompka (2007), zaufanie społeczne nie tylko istnieje we wszystkich aspektach życia społecznego (miłość, rozmowa, podróże, zdrowie, pieniądze itp.), ale odgrywa w nich ważną rolę. Obecność pewnej dozy zaufania daje możliwość zbudowania trwałych relacji społecznych, a jego brak sprawia, że ludzie stają się bierni i aspołeczni, ostrożni w relacjach z innymi, przestają wierzyć w sens i powodzenie jakichkolwiek akcji. Mówiąc słowami Davida Gooda, „codzienne życie społeczne, które uznajemy za naturalne, jest bez zaufania po prostu niemożliwe” (za: Sztompka 2007, s. 12).

Jak się jednak okazuje, coraz bardziej niemożliwe staje się także ignorowanie roli zaufania w życiu politycznym czy gospodarczym. Przejście od tzw. twardych instytucjonalnych wyjaśnień do „miękkich” wartości kulturowych (tzw. zwrot ku kulturalizmowi) przyczyniło się do uznania roli zaufania w wyżej wymienionych obszarach życia i włą-

czenia go do refleksji nie tylko społecznej, ale także politycznej i gospodarczej. Stąd też upatruje się w zaufaniu szansę na budowanie społeczeństwa opartego na samoorganizacji obywateli i podejmowanie przez nich działań na rzecz rozwoju społeczności lokalnych oraz wspólne rozwiązywanie problemów społecznych. Oczekuje się także poprawy kondycji systemu gospodarczego oraz kreowania postaw obywatelskich.

Funkcje zaufania społecznego

Współczesne „odkrycie” zaufania społecznego i identyfikowanie jego wpływu na gospodarkę oraz procesy rozwoju społeczno-gospodarczego, szczególnie w mikroskali, nie są kwestią przypadku. Stanowią one, jak zauważa Carlo Trigilia (2001), odzwierciedlenie rzeczywistych przemian gospodarczych i zmian warunków gospodarowania, które pojawiły się w ciągu ostatnich 2–3 dekad.

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele przykładów teoretycznych propozycji konstrukcji najbardziej korzystnych scenariuszy uwzględniających zaufanie jako zmienną pośredniczącą w kształtowaniu możliwości rozwojowych w skali makro (Starosta 2014, s. 45). Fukuyama w książce *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu* postawił tezę, iż dobrobyt kraju i jego zdolność do rywalizacji ekonomicznej warunkowane są poziomem zaufania społecznego. Dowodzi on, że im wyższe zaufanie w danym społeczeństwie, tym wyższy poziom zamożności danego narodu. Po drugie, że im wyższy poziom zaufania w danym społeczeństwie, tym wyższy poziom ekonomicznego dobrobytu. I po trzecie, jego zdaniem im wyższy poziom zaufania w obrębie społeczeństwa, tym mniejszy poziom kosztów transakcji w obrębie systemu gospodarczej wymiany (Fukuyama 1997). Zaufanie redukuje koszty transakcyjne (Whiteley 2000), wyzwała inicjatywę i pobudza aktywność, wpływając tym samym na zamożność i efektywność ekonomiczną (Knack, Keefer 1997, Paxton 1999, Delhey, Newton 2005).

Jednakże obdarzanie ludzi zaufaniem oddziałuje pozytywnie nie tylko na udane związki ekonomiczne. Zaufanie społeczne wkomponowane jest także w struktury polityczne i społeczne. „Polityczne korzyści większego zaufania polegają na wzmacnianiu stabilności systemu społecznego i legitymizacji klasy rządzącej” (Domański 2009, s. 143). Zdaniem Pameli Paxton wysoki poziom zaufania społecznego jest niezmiernie ważny w systemie demokratycznym, gdyż jednostki muszą powierzyć władze w ręce „ludu”. Zaufanie do tych, którzy reprezentują społeczeństwo, jest istotnym czynnikiem kształtowania decyzji wyborczych (Paxton 1999). Według Ronalda Ingleharta istnieje nierozzerwalny związek zaufania ze stabilnym i trwałym systemem demokratycznym, a zaufanie społeczne, kształtując postawy obywatelskie, stanowi ważny element kultury politycznej. Innymi słowy, wysoki poziom zaufania społecznego ma istotne znaczenie dla ugruntowywania wartości demokratycznych, przyczynia się do stabilności i trwałości systemu politycznego i gospodarczego (Inglehart 1999).

Zaufanie społeczne ma także ważne konsekwencje dla funkcjonowania społeczeństwa. Zdaniem Karen Cook (2001) pełni ono rolę spoiwa, które sprawia, że koopera-

cja, solidarność i altruizm stają się możliwe. Ludzie, którzy nie ufają innym, są mniej skłonni do współpracy i postaw altruistycznych. Co więcej, zaufanie zbliża nas do ludzi i stanowi punkt wyjścia do nawiązywania relacji. Może być zatem budulcem społecznej solidarności. Jego nieobecność natomiast przyczyniać się może do rozłamu społecznego. Jak bowiem twierdzą psychologowie, im większa nieufność jednostki w stosunku do innych, tym mniejsze prawdopodobieństwo, że wejdzie ona z nimi w interakcję (Yamagashi 2001). Brak zaufania sprawia, że ludzie stają się wobec siebie podejrzliwi (Kramer 1999) i przejawiają antyspołeczne zachowania (Gurtman 1992).

W kontekście potencjalnych i realnych korzyści z zaufania społecznego niezwykle istotne wydaje się tworzenie kultury zaufania, charakteryzującej się sytuacjami, w których ludzie nie tylko rutynowo działają dzięki zaufaniu, ale są też do tego kulturowo zachęceni (Sztompka 2007). Wprowadzanie ludzi w świat wzajemnego zaufania spełnia wiele istotnych funkcji. Kultura zaufania wyzwala i mobilizuje ludzi do działania, przyczynia się do spontaniczności, kreatywności, oryginalności i innowacyjności. Kultura zaufania wzmacnia również prospołeczne zachowania i odgrywa kluczową rolę w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego. I w końcu, tego typu kultura wzmacnia tolerancję i akceptację obcych, a także zwiększa szansę współpracy. To wszystko natomiast przekłada się zarówno na życie jednostki, jak i na poziom rozwoju społeczeństwa i jego konkurencyjność (Śliz, Szczepański 2011).

Metody i źródła danych

W analizach empirycznych uwzględniono dwa rodzaje zaufania społecznego, tzw. pionowe, tj. wobec różnego rodzaju instytucji, oraz horyzontalne, tzw. zaufanie uogólnione, czyli do większości ludzi.

Empirycznym wyznacznikiem zaufania zgeneralizowanego w prezentowanych badaniach jest podzielenie opinii, w myśl której „większości ludzi można zaufać”, skonfrontowanej z poglądem, w myśl którego w kontaktach z innymi należy być ostrożnym. Wskaźnik ten stosuje się w wielu badaniach dotyczących zaufania społecznego, zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym.

Drugi rodzaj zaufania, tj. zaufanie wertykalne, odnoszące się do struktur instytucjonalnych, a zatem układów społecznych niepozostających w codziennym i bezpośrednim oddziaływaniu jednostek (Sztompka 2007), jest miarą postaw przyjmowanych wobec podmiotów instytucjonalnych, organizacji, społecznych, politycznych, administracyjnych. Respondentów poproszono o ocenę zaufania względem kilkunastu instytucji życia publicznego, w tym. m.in. rady miasta, prezydenta miasta, urzędników miejskiej administracji, banków, instytucji ochrony zdrowia, partii politycznych, sejmu, episkopatu itp¹. Ocenę zaufania badani dokonywali na siedmiostopniowej skali Likerta. Ze

¹ Szerzej zob. Mularska-Kucharek 2013.

względu na fakt, iż zaufanie wertykalne ma charakter wielowymiarowy, skonstruowano zmienną syntetyczną, tzw. indeks zaufania pionowego przy wykorzystaniu metody sumowania wartości poszczególnych zmiennych składających się na zaufanie pionowe².

Podstawę empiryczną prezentowanych analiz stanowią cztery badania ilościowe przeprowadzone w oparciu o wywiad kwestionariuszowy realizowany techniką PAPI (*Paper and Pencil Interview*). Pierwsze badanie zrealizowano w ramach grantu „Kapitał społeczny a przedsiębiorczość i jakość życia mieszkańców Łodzi”. Objęto nim 497 dorosłych mieszkańców Łodzi. Drugie badania przeprowadzone zostały w ramach projektu badawczego „Kapitał ludzki i społeczny jako czynniki rozwoju regionu łódzkiego”, finansowanego ze środków Unii Europejskiej. Badania zrealizowano na losowej próbie adresowej mieszkańców województwa łódzkiego w wieku 16–65 lat ($n = 2005$), przy czym w artykule zawężono analizy do mieszkańców miast ($n = 1243$), pomijając wieś. Dwa kolejne badania ilościowe przeprowadzono wśród mieszkańców małych miast województwa łódzkiego – Ozorkowa i Strykowa. W pierwszym przypadku próba została wylosowana z bazy rejestru TERYT, a badanie zrealizowane zostało przez firmę badawczą w ramach grantu dla młodych naukowców pt. „Kapitał społeczny w małych miastach” ($n = 251$). W drugim mieście badanie przeprowadzono przy użyciu metody *random-route*. Ankieterzy rozpoczynali realizację badania od wylosowanego punktu startowego, przeprowadzając kolejne wywiady w co piątym mieszkaniu, od punktu startowego poczynając. Za punkt startowy w badanym obszarze przyjęto pierwszy blok/mieszkanie przy wylosowanej ulicy. Badaniem objęto 222 mieszkańców.

Przeprowadzone badania ilościowe miały znacznie szerszy charakter. W artykule celowo zrezygnowano z systematycznej prezentacji wyników tych badań. Posłużono się jedynie pewnymi wyselekcjonowanymi rezultatami w celu zilustrowania omawianych zagadnień. Do analizy danych ilościowych wykorzystano IBM SPSS Statistics 22.0.

Korzyści z zaufania społecznego – ujęcie empiryczne

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele przesłanek potwierdzających funkcjonalność zaufania społecznego, o czym szerzej napisano w pierwszych fragmentach artykułu. Warto jednakże podkreślić, iż jego znaczenie dla funkcjonowania jednostek, grup społecznych czy zbiorowości wynika z oddziaływań zarówno bezpośrednich, jak i pośrednich. W prezentowanych badaniach skupiono się na bezpośrednich powiązaniach zaufania z takimi aspektami życia jak: współpraca z innymi ludźmi, partycypacja społeczna, aktywność polityczna, przedsiębiorczość oraz jakość życia. W celu dokładnego zobrazowania związków pomiędzy badanymi zjawiskami w analizach uwzględniono zarówno zaufanie zgeneralizowane, jak i wertykalne.

² W analizach uwzględniono indeksy pochodzące z dwóch różnych badań empirycznych. W obydwu przypadkach rzetelność skonstruowanych skal kształtowała się na wysokim poziomie (współczynnik alfa Cronbacha dla badania pierwszego 0,93, dla drugiego 0,85).

Na pierwszym etapie eksploracji zweryfikowano związki pomiędzy współpracą a zaufaniem społecznym (tabela 1). Z punktu widzenia istotnych we współczesnym świecie kompetencji umiejętność współpracy jest niezwykle użyteczna, warunkuje bowiem jakość relacji z innymi ludźmi. Zdaniem psychologów jest to kompetencja, która umożliwia skuteczne działanie w trudnych sytuacjach społecznych i osiągnięcie celów w życiu społecznym (Nęcka 2003). Bez wątplenia prowadzi ona do tworzenia wewnętrznych więzi wśród członków grupy, jak też rodzi ich poczucie tożsamości z zespołem, co zapewnia trwanie i sprawne funkcjonowanie tego zespołu na rzecz osiągnięcia wspólnych celów jego członków (Krokowski, Rydzewski 2004). Współpraca buduje więzi międzyosobowe i sprzyja rozwinięciu tych cech osobowości, które warunkują harmonijny rozwój społeczeństw, narodów i całej ludzkości. Przejawia się ona we wszystkich sferach życia społecznego. Ma także istotne znaczenie dla budowania społeczeństwa obywatelskiego, które postrzega się współcześnie jako szansę na poprawę funkcjonowania systemu społecznego, politycznego i gospodarczego. Współdziałanie z innymi oraz umiejętność pracy w grupie na rzecz osiągnięcia wspólnych celów stanowią tutaj kwestię istotną, ponieważ podstawą społeczeństwa obywatelskiego są aktywność i zdolność do samoorganizacji oraz określania i osiągnięcia przez członków społeczeństwa wyznaczonych celów.

Tabela 1

Zaufanie a współpraca

Wymiary aktywności społecznej	Zaufanie społeczne	
	zgeneralizowane	wertykalne
Deklaracja dotycząca współpracy z innymi ludźmi	p < 0,001* VC = 0,241	p = 0,005* VC = 0,198

p – prawdopodobieństwo w teście niezależności chi-kwadrat; * zależność istotna statystycznie ($\alpha = 0,05$); VC – współczynnik V-Cramera.

Źródło: Opracowanie własne.

Z przeprowadzonych badań wynika, że pomiędzy analizowanymi wymiarami zaufania społecznego a gotowością do współpracy z innymi ludźmi występuje korelacja istotna statystycznie. Bardziej chętni do współpracy są zarówno ci, którzy przejawiają większe zaufanie w relacjach z obcymi, jak i osoby charakteryzujące się wyższym poziomem zaufania wertykalnego. Ma to oczywiście swoje uzasadnienie. Im bardziej jesteśmy ufnymi wobec obcych, tym chętniej nawiązujemy relacje z innymi ludźmi, podejmując wspólne inicjatywy, angażując się w działania, bez obawy, że zostaniemy wykorzystani, a partnerzy interakcji nas oszukają. Jednakże do podejmowania współpracy z innymi potrzeba także zaufania do instytucji życia publicznego, ponieważ wiele działań na rzecz dobra wspólnego inicjowanych jest w ramach różnych struktur organizacyjnych. W tym kontekście nie dziwi zatem niezwykle zaangażowanie i współpraca ludzi na rzecz Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, która nie tylko wśród mieszkańców

województwa łódzkiego, ale także ogółu Polaków już od wielu lat cechuje się wysokim wskaźnikiem zaufania społecznego (Mularska-Kucharek 2013, *Zaufanie w relacjach...* 2014, *Zaufanie społeczne* 2016).

Jak zatem wynika z teoretycznych przesłanek i przeprowadzonych analiz, zaufanie nie pozostaje bez związku z aktywnością obywatelską. Tam, gdzie utrwała się kultura zaufania, pisze Sztompka, „obywatele idą na wybory, tworzą stowarzyszenia, udzielają się w organizacjach pozarządowych, wspierają samorządność, podejmują inicjatywy lokalne, przyłączają się do ruchów społecznych – w rezultacie rozkwita demokracja i społeczeństwo obywatelskie” (Sztompka 2008, s. 24). Potwierdzają to m.in. badania CBOS-u, z których wynika, że osoby ufające innym charakteryzują się postawami obywatelskimi nastawionymi na współtworzenie świata wokół siebie poprzez dobrowolną i bezpłatną pracę na rzecz swojego środowiska. Częściej także niż osoby nieufne angażują się w społeczną działalność w organizacjach pozarządowych (*Spoleczeństwo obywatelskie...* 2004, *Zaufanie społeczne w latach...* 2008, *Zaufanie społeczne* 2010). Nieufność staje się zatem inhibitorem utrudniającym budowanie społeczeństwa obywatelskiego.

Podobnie rzecz się ma w przypadku omawianych badań. Wyniki zaprezentowane w tabeli 2 wskazują na istnienie istotnego (w sensie statystycznym) związku pomiędzy poziomem deklarowanego zaufania do większości ludzi a aktywnością społeczną. Istotna statystycznie korelacja zachodzi między zaufaniem społecznym a udzielaniem porad w rozwiązywaniu problemów, bezpłatnym wykonywaniem prac na rzecz swojej miejscowości, jak również aktywnością polegającą na zbieraniu podpisów. Z przeprowadzonych analiz wynika, iż dla badanych wymiarów partycypacji społecznej znaczenie ma zarówno zaufanie zgeneralizowane, jak i zaufanie wertykalne.

Tabela 2

Zaufanie a partycypacja społeczna

Wymiary aktywności społecznej	Zaufanie społeczne	
	zgeneralizowane	wertykalne
Wykonywanie bezpłatnie prac na rzecz własnej miejscowości	p < 0,001* VC = 0,260	p < 0,001* VC = 0,168
Udzielanie porad w rozwiązywaniu problemów	p = 0,015* VC = 0,198	p < 0,001* VC = 0,195
Zbieranie podpisów	p < 0,001* VC = 0,113	p = 0,002* VC = 0,079

p – prawdopodobieństwo w teście niezależności chi-kwadrat; * zależność istotna statystycznie ($\alpha = 0,05$); VC – współczynnik V-Cramera.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań „Kapitał społeczny a przedsiębiorczość i jakość życia mieszkańców Łodzi”.

Uzyskane wyniki wskazują, że natura społeczników jest bardziej typowa dla osób ufających niż dla tych, którzy są nastawieni nieufnie. Wszystkie z trzech wymienionych

wyżej wymiarów zaufania społecznego cieszą się większym zainteresowaniem wśród osób deklarujących gotowość do ufania większości ludzi, a także instytucjom życia publicznego (a więc charakteryzujących się wyższym zaufaniem społecznym). Warto podkreślić, iż podobne analizy przeprowadzone zostały także w przypadku badań zrealizowanych wśród mieszkańców miast województwa łódzkiego. Istotne statystycznie związki pomiędzy badanymi zjawiskami społecznymi potwierdzone zostały także i w tej sytuacji, co w znacznym stopniu wzmacnia uzyskane rezultaty. Uprawniona zatem wydaje się konstatacja, iż badane wymiary zaufania społecznego mają ważne znaczenie z punktu widzenia partycypacji społecznej, a w konsekwencji budowania społeczeństwa obywatelskiego, o które współcześnie tak bardzo się zabiega. Biorąc pod uwagę fakt, że większe zaangażowanie obywateli i przejęcie przez nich odpowiedzialności za dobro wspólne traktuje się jako jedną z wielu strategii radzenia sobie ze skutkami transformacji, promowanie kultury zaufania ma swoje uzasadnienie. Tym bardziej że, jak się okazuje, zaufanie społeczne sprzyja demokratyzacji systemu, głównie poprzez większe uczestniczenie społeczeństwa w działalności różnych organizacji i większą partycypację wyborczą (Putnam 2000).

Wpływ zaufania na aktywność polityczną odnotowano także w przypadku zrealizowanych badań. Jak wynika z danych zawartych w tabeli 3, zaufanie jest zmienną warunkującą partycypację polityczną w sposób istotny statystycznie w przypadku wszystkich rodzajów wyborów, a także referendum.

Tabela 3

Zaufanie a partycypacja polityczna

Partycypacja polityczna	Zaufanie	
	zgeneralizowane	wertykalne
Wybory do PE	p < 0,001* VC = 0,102	p < 0,001* VC = 0,129
Referendum unijne	p < 0,001* VC = 0,198	p = 0,003* VC = 0,184
Wybory parlamentarne	p = 0,001* VC = 0,113	p < 0,001* VC = 0,117
Wybory prezydenckie	p < 0,001* VC = 0,260	p < 0,001* VC = 0,307
Kampania wyborcza	p = 0,002* VC = 0,198	p < 0,001* VC = 0,084

p – prawdopodobieństwo w teście niezależności chi-kwadrat; * zależność istotna statystycznie ($\alpha = 0,05$); VC – współczynnik V-Cramera.

Źródło: Jak w tabeli 2.

Wybory do Parlamentu Europejskiego cieszyły się większym zainteresowaniem wśród osób deklarujących gotowość do ufania większości ludzi oraz badanym instytucjom. Osoby wykazujące ostrożność w nawiązywaniu relacji z innymi głosowały

rzadziej. Podobną prawidłowość odnotowano w przypadku wyborów parlamentarnych. Badani o większym zaufaniu częściej deklarowali udział w każdych wyborach parlamentarnych aniżeli osoby nieufne, które z kolei częściej potwierdzały całkowity brak uczestnictwa w tym głosowaniu. W przypadku referendum unijnego w każdej z grup o różnym stosunku do zaufania udział głosujących przeważał nad deklarującymi absencję, przy czym osoby chętniej darzące zaufaniem innych ludzi głosowały częściej. Każdorazowy udział w wyborach prezydenta również deklarowano częściej w grupie osób skłonnych do zaufania aniżeli osób zdystansowanych do innych ludzi oraz struktur organizacyjnych. Potwierdzono tym samym korzyści z zaufania społecznego w sferze politycznej.

W toku przeprowadzonych analiz zweryfikowano także związek zaufania z przedsiębiorczością rozumianą w kategoriach postawy³. W oparciu o literaturę przedmiotu można przyjąć, iż aktywność przedsiębiorcza wiąże się zarówno z zaufaniem tym najbardziej podstawowym, jakim obdarzamy osoby, z którymi wchodzimy w relacje społeczne, jak i z jego innymi rodzajami (Sztompka 2007), w tym z zaufaniem do instytucji życia publicznego.

Z przeprowadzonych badań wynika, że każdy z wymiarów zaufania społecznego istotnie statystycznie koreluje z indeksem postaw przedsiębiorczych. A zatem do bycia przedsiębiorczym potrzebujemy przekonania, że nie tylko osoby z najbliższego, ale także dalszego otoczenia, a nawet nieznane okażą się wiarygodne (zob. tabela 4).

Tabela 4

Wymiary zaufania społecznego a indeks postaw przedsiębiorczych

Zaufanie społeczne	Indeks postaw przedsiębiorczych IPP	
	wartość współczynnika r Pearsona	prawdopodobieństwo testowe (p)
Wertykalne	0,553	< 0,001**
Zgeneralizowane	0,682	< 0,001**

** Zależność istotna na poziomie istotności 0,01 (dwustronnie).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań „Kapitał ludzki i społeczny jako czynniki rozwoju regionu łódzkiego”.

Przedsiębiorcza jednostka potrzebuje również zaufania pozycyjnego, kierowanego do przedstawicieli danych ról społecznych, zawodów, stanowisk, urzędów; zaufania instytucjonalnego, adresowanego do złożonych bytów organizacyjnych; zaufania proceduralnego, kierowanego wobec zinstytucjonalizowanych praktyk lub procedur; zaufania systemowego, którego obiektami są „ogólne właściwości systemu społecznego, porządku społecznego albo ustroju” (Sztompka 2007, s. 9) itp. Brak zaufania do przedstawicieli wymienionych instytucji może stanowić niebagatelną przeszkodę

³ Szerzej zob. Mularska-Kucharek 2015b.

w podejmowaniu innowacyjnych i przedsiębiorczych działań. Przekonanie, że osoby reprezentujące poszczególne instytucje są negatywnie nastawione do aktywnych jednostek, stanowi bez wątpienia przeszkodę w realizacji zamierzonych celów, co ma istotne znaczenie zarówno z punktu widzenia życia prywatnego, jak i zawodowego. A zatem zaufanie społeczne nie tylko sprzyja przedsiębiorczym postawom, ale również niejednokrotnie je warunkuje, ponieważ ludzką aktywność i realizację stawianych celów wyzwała wiara i przekonanie co do uczciwego zachowania innych ludzi.

Ostatni etap eksploracji funkcjonalności zaufania społecznego dotyczy jego związków z jakością życia w wymiarze subiektywnym, na który składa się ogólne zadowolenie z życia oraz zadowolenie cząstkowe, czyli z różnych dziedzin życia⁴. Z dotychczasowych badań wynika, że zaufanie społeczne, poza korzyściami w sferze politycznej, ekonomicznej, ma istotne znaczenie także dla funkcjonowania jednostki, wpływa bowiem na optymizm i satysfakcję z życia. Brak zaufania społecznego powoduje, iż ludzie wycofują się z wielu sfer życia, nie potrafią się w nim odnaleźć, są bierni w swoich działaniach, gdyż boją się zaryzykować. Nieufność wprowadza w życie człowieka stany niepokoju i niepewności. Przekłada się to oczywiście na relacje społeczne, a także na funkcjonowanie jednostki w społeczeństwie. Osoby nieufne mają tendencję do wycofywania się z życia społecznego i zdają się głównie na siebie. Taka postawa w sposób bezpośredni i pośredni wpływa na ich jakość życia.

Do zbadania związku pomiędzy zaufaniem społecznym a jakością życia posłużono się badaniami ilościowymi zrealizowanymi wśród mieszkańców dwóch małych miast województwa łódzkiego. Informacje pozwalające na ocenę zależności pomiędzy badanymi zmiennymi zawiera tabela 5.

Tabela 5

Rodzaje zaufania społecznego a wymiary jakości życia

Zaufanie społeczne	Wymiary subiektywnej jakości życia			
	ogólne zadowolenie z życia	zadowolenie cząstkowe	ogólne zadowolenie z życia	zadowolenie cząstkowe
	Stryków	Stryków	Ozorków	Ozorków
Wertykalne	S = 0,396; p < 0,001*	S = 0,436; p < 0,001*	S = 0,287; p < 0,001*	S = 0,396; p < 0,001*
Zgeneralizowane	S = 0,434; p < 0,001*	S = 0,525; p < 0,001*	S = 0,256; p < 0,001*	S = 0,494; p < 0,001*

p – prawdopodobieństwo testowe; S – wartość współczynnika rang Spearmana

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań zrealizowanych wśród mieszkańców Strykowa i Ozorkowa.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że obydwa rodzaje zaufania, tj. instytucjonalne i zgeneralizowane, są powiązane (istotnie statystycznie) z dwoma wymiarami

⁴ Szerzej zob. Mularska-Kucharek 2015a.

subiektywnej jakości życia. Jak jednak wynika z danych zamieszczonych w tabeli 5, znacznie większe znaczenie zarówno w przypadku ogólnej oceny życia, jak i satysfakcji z uwzględnionych w badaniu aspektów życia, czyli. tzw. zadowolenia cząstkowego, ma zaufanie zgeneralizowane, czyli do większości ludzi. Ten rodzaj zaufania jest jednak istotniejszy w kontekście pierwszego wymiaru subiektywnej jakości życia. Oznacza to, że ufność okazywana innym ludziom jest pozytywnie skorelowana z ogólną satysfakcją z życia.

Warto zaznaczyć, iż uzyskane w przypadku badanej populacji małych miast rezultaty badawcze dotyczące relacji pomiędzy zaufaniem społecznym a subiektywną jakością życia są kompatybilne z wynikami reprezentatywnych badań przeprowadzonych wśród mieszkańców Łodzi (Mularska-Kucharek 2013). Co więcej, zdiagnozowane zależności pomiędzy badanymi zjawiskami społecznymi nie dotyczą tylko i wyłącznie wspomnianych zbiorowości. Podobne ustalenia wynikają chociażby z badań Johna F. Helliwella i Shuna Wanga (2010), a także japońskich uczonych, którzy dowodzą w swoich pracach, iż wysoki poziom zaufania społecznego jest silnie powiązany z jakością życia (Tokuda *et al.* 2008). Jest to zatem potwierdzenie tezy, iż pozytywny związek pomiędzy badanymi zjawiskami społecznymi jest przejawem ogólnych prawidłowości i nie dotyczy tylko i wyłącznie mieszkańców miast województwa łódzkiego.

Podsumowanie

W artykule zwrócono uwagę na funkcjonalność zaufania społecznego w kontekście bardzo ważnych aspektów życia, jak współpraca, partycypacja społeczna, aktywność polityczna, przedsiębiorczość oraz jakość życia. Analizą objęto dwa wymiary tego zaufania – zgeneralizowane, do większości ludzi, oraz wertrykalne, do struktur instytucjonalnych odgrywających istotną rolę w zaspokajaniu potrzeb mieszkańców miast, stanowienia norm społecznych oraz struktur władzy. Są to rodzaje zaufania, którym przypisuje się potencjał rozwojowy w kontekście struktur lokalnych i regionalnych, a które niestety kształtują się na bardzo niskim poziomie zarówno w Polsce, jak i w badanych miastach województwa łódzkiego.

Z punktu widzenia korzyści płynących z zaufania uogólnionego i instytucjonalnego należy zadbać o jego wzmocnienie na poziomie mikro-, mezo- i makrospołecznym. Tylko w takiej sytuacji możliwe będzie osiągnięcie porozumień międzygrupowych i w rezultacie zdolności rozwojowych miast/regionów jako pewnej całości (Starosta 2014). Rola zaufania społecznego w dziedzinach kluczowych dla potencjału rozwojowego miast, a także ich właściwego funkcjonowania odgrywa niebagatelną rolę. Jak wynika z przeprowadzonych badań, ma ono znaczenie w kontekście współpracy, aktywności społecznej i politycznej, przedsiębiorczości oraz jakości życia. Są to zatem obszary przesądzające bardzo często o wysokim poziomie rozwoju jednostek terytorialnych. Współpracujące jednostki, aktywne w życiu społecznym i politycznym, a także cechujące się przedsiębiorczością są w stanie osiągnąć znacznie więcej zarówno jeśli chodzi

o cele jednostkowe, jak i grupowe. Aby jednak cechy te mogły się ujawnić, potrzeba zaufania społecznego, szczególnie we współczesnym świecie, który pełen jest niepewności, chaosu, zmienności, zróżnicowania, segmentacji ról, spektrum potencjalnych wyborów itp. Zaufanie nabiera w tym kontekście wyjątkowego znaczenia. Według Luhmanna (1998) jest ono „klejem” spajającym społeczeństwo. Potrzeba go bowiem w każdym aspekcie życia, aby lepiej i skuteczniej radzić sobie z otaczającą nas rzeczywistością, zarówno na poziomie jednostkowym, jak i systemowym. Brak zaufania społecznego powoduje, iż ludzie wycofują się z wielu sfer życia, nie potrafią się w nim odnaleźć, są bierni w swoich działaniach, gdyż boją się zaryzykować. Nieufność wprowadza w życie człowieka stany niepokoju i niepewności. Przekłada się to oczywiście na relacje społeczne, a także na funkcjonowanie jednostki w społeczeństwie. Osoby nieufne mają tendencję do wycofywania się z życia społecznego i zdają się głównie na siebie. Taka postawa w sposób bezpośredni i pośredni wpływa na ich jakość życia. Ma to jednak znaczenie nie tylko z punktu widzenia konkretnej jednostki, ale także w odniesieniu do systemów społecznych. Brak zaufania może skutkować czujnością i niepokojem w społeczeństwie, a nawet kwestionować praworządność, niszczyć postawy obywatelskie i wzmacniać postawy autorytarne, „właściwe raczej dla społeczeństw plemiennych lub feudalnych, a nie nowoczesnych demokracji” (Kozłowski 1995, s. 37). Należy zatem żywić nadzieję, że dostrzeżenie zależności pomiędzy zaufaniem społecznym a uwzględnionymi w badaniu aspektami istotnymi z punktu widzenia potencjału rozwojowego miast poza wymiarem poznawczym mieć będzie także walor aplikacyjny i stanie się wskazówką dla zarządzających miastami województwa łódzkiego, a także kreatorów życia społecznego, ekonomicznego i politycznego. Zaufanie społeczne spełnia szereg istotnych funkcji w wielu obszarach życia społecznego, a zatem wiedza na temat użyteczności zaufania społecznego powinna stanowić przyczynek do powszechnego wykorzystania w praktyce nowych form kapitału, wpływających na poprawę warunków życia ludzi, trwałą dobrostan oraz ogólnie pojęty rozwój.

Bibliografia

- Bandura A., 2007, *Teoria społecznego uczenia się*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Barber B., 1983, *The logic and limits of trust*, Rutgers University Press, New Brunswick.
- Barber B., 1990, *Social studies of science*, Transaction Publishers, New Brunswick.
- Beck U., 2004, *Spoleczeństwo ryzyka: w drodze do innej nowoczesności*, przeł. S. Cieśla, Scholar, Warszawa.
- Coleman J., 1990, *Foundations of social theory*, Harvard University Press, Cambridge.
- Covey S., 2009, *Szybkość zaufania*, przeł. J. Moderski, Rebis, Poznań.
- Czy można ufać ludziom?*, 2007, CBOS, Warszawa.
- Delhey J., Newton K., 2005, *Predicting cross-national levels of social trust*, „European Sociological Review” 21.
- Diagnoza społeczna 2007, www.diagnoza.com.pl (dostęp 16 stycznia 2016)
- Domański H., 2009, *Spoleczeństwo europejskie. Stratyfikacja i systemy wartości*, Scholar, Warszawa.
- Fedyszak-Radziejowska B., 2006, *Czy kapitał społeczny bez społecznego zaufania jest możliwy?*, [w:] *Jednostkowe i społeczne zasoby wsi*, red. K. Szafranec, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa.
- Frykowski M., 2006, *Zaufanie mieszkańców Łodzi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Fukuyama F., 1997, *Zaufanie. Kapitał społeczny jako droga do dobrobytu*, przeł. A. i L. Śliwa, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

- Giddens A., 2008, *Konsekwencje nowoczesności*, przeł. E. Klekot, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Guiso L., Sapienza P., Zingales L., 2008, *Social capital as good culture*, "Journal of the European Economic Association" 6.
- Gurtman M.B., 1992, *Trust, distrust, and interpersonal problems: A circumplex analysis*. "Journal of Personality and Social Psychology" 62.
- Halamska M., 2008, *Kapitał społeczny wsi: próba rekonstrukcji*, „Przegląd Socjologiczny” 57(1).
- Hardin R., 2002, *Trust and trustworthiness*, Russell Sage Foundation, New York.
- Hardin R., 2009, *Zaufanie*, przeł. A. Gruba, Wydawnictwo Sic!, Warszawa.
- Helliwell J.F., Wang S., 2010, *Trust and well-being*, "NBER Working Paper" No. 15911.
- Herbst M., 2007, *Kapitał ludzki i społeczny a rozwój regionalny*, Scholar, Warszawa.
- Inglehart R., 1997, *Modernization and postmodernization. Cultural, economic and political change in 43 societies*, Princeton University Press, Princeton.
- Inglehart R., 1999, *Trust, well-being and democracy*, [w:] *Democracy and trust*, ed. M. Warren, Cambridge University Press, New York–Cambridge.
- Jacy jesteście? Zaufanie Polaków do ludzi i instytucji publicznych oraz gotowość do współpracy*, 2002, CBOS, Warszawa.
- Knack S., Keefer P., 1997, *Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation*, "The Quarterly Journal of Economics" vol. 112(4).
- Kocik L., 2002, *Anomia moralno-obyczajowa wsi polskiej*, [w:] *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*, red. J. Mariański, Wydawnictwo WAM, Polska Akademia Nauk, Komitet Socjologii, Kraków 2002.
- Kozłowski P., 1995, *Szukanie sensu, czyli o naszej wielkiej zmianie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kramer R.M., 1999, *Trust and distrust in organizations: Emerging perspectives, enduring questions*, "Annual Review of Psychology" vol. 50.
- Krokowski M., Rydzewski P., 2004, *Inteligencja emocjonalna*, Imperia, Łódź.
- Luhmann N., 1979, *Trust and power*, Pitman, London.
- Luhmann N., 1998, *Trust: Making and breaking cooperative relations*, Blackwell, New York.
- Miształ B., 1996, *Trust in modern societies*, Polity Press, Cambridge.
- Mularska M., 2006, Aprobata wybranych norm społecznych na obszarach wiejskich województwa łódzkiego. Referat na konferencji „Kapitał społeczny i partycypacja obywatelska a rozwój gospodarczy. Teoria i badania”, Łódź.
- Mularska M., 2008, *Typy orientacji normatywnych mieszkańców obszarów wiejskich województwa łódzkiego*, [w:] *Kapitały ludzkie i społeczne a konkurencyjność regionów*, red. M. Szczepański, K. Bierwiazzonek, T. Nawrocki, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Mularska-Kucharek M., 2013, *Kapitał społeczny a jakość życia. Na przykładzie zbiorowości wielkowiejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Mularska-Kucharek M., 2015a, *O relacjach pomiędzy jakością zamieszkiwania a subiektywną jakością życia – na przykładzie mieszkańców miast*, „Studia Miejskie” 2015, t. 19.
- Mularska-Kucharek M., 2015b, *The role of social capital in the development of the entrepreneurship*, Science Publishing Group, New York.
- Nęcka E., 2003, *Inteligencja: geneza – struktura – funkcje*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Paxton P., 1999, *Is the social capital declining in the United States? A multiple indicator assessment*, "American Journal of Sociology" 105(1).
- Putnam R.D., 2000, *Bowling alone. The collapse and survival of american community*, Touchstone, New York.
- Sabel C.F., 1993, *Studied trust – building new forms of cooperation in a volatile economy*, "Human Relations" 46(9).
- Shepard B.H., Sherman D.M., 1998, *The grammars of trust and general implications*. "Academy of Management Review" 23(3).
- Słownik języka polskiego*, 2002, Warszawa.
- Spoleczeństwo obywatelskie 1998–2004*, 2004, CBOS, Warszawa.
- Sprenger R., 2009, *Zaufanie #1*, przeł. M. Dutkiewicz, MT Biznes, Warszawa.
- Sprenger R., 2007, *Vertrauen führt*, Campus Verlag, Frankfurt.

- Starosta P., 2014, *Formy zaufania społecznego a potencjał rozwoju lokalnego*, [w:] *Lokalne, narodowe i inne...*, red. P. Binder, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa.
- Sztompka P., 1991, *Society in action. The theory of social becoming*, Polity Press, Cambridge University of Chicago Press, Chicago.
- Sztompka P., 1997, *Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych. Zaufanie, lojalność, solidarność*, „Studia Socjologiczne” 4.
- Sztompka P., 1999, *Trust. A sociological theory*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sztompka P., 2002, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków.
- Sztompka P., 2000, *Trauma kulturowa. Druga strona zmiany społecznej*, „Przegląd Socjologiczny” nr 2.
- Sztompka P., 2007, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Znak, Kraków.
- Sztompka P., 2008, *Zaufanie: fundament społeczeństwa*, [w:] *Zaufanie a życie społeczne*, red. H. Mamzer, T. Zalasieński, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań.
- Śliz A., Szczepański M., 2011, *Zaufanie a dialog w życiu społecznym*, „Studia Sociologica” nr 21.
- Tokuda Y., Jimba M., Yanai H., Fujii S., Inoguchi T., 2008, *Interpersonal trust and quality-of life: A cross-sectional study in Japan*, “PLoS One” 3(12).
- Trigilia C., 2001, *Social capital and local development*, “European Journal of Social Theory” No. 4.
- Uslaner E.M., 2002, *The moral foundations of trust*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Volken T., 2002, *Elements of trust: The cultural dimension of Internet diffusion revisited*, „Electronic Journal of Sociology”.
- Whiteley P.F., 2000, *Economic growth and social capital*, „Political Studies” vol. 48.
- Yamagashi T., 2001, *Trust as a form of social intelligence*, [w:] *Trust in society*, vol. 2, ed. K.S. Cook, Russell Sage Foundation, New York.
- Zack P.J., Knack S., 2000, *Trust and growth*, “The Economic Journal”, April.
- Zaufanie społeczne*, 2010, CBOS, Warszawa.
- Zaufanie społeczne*, 2016, CBOS, Warszawa.
- Zaufanie społeczne w latach 2002–2008*, 2008, CBOS, Warszawa.
- Zaufanie w relacjach międzyludzkich*, 2014, CBOS, Warszawa.
- Zaufanie w sferze prywatnej i publicznej a społeczeństwo obywatelskie*, 2006, CBOS, Warszawa.

CZY WARTO UFAĆ INNYM? WYBRANE FUNKCJE ZAUFANIA SPOŁECZNEGO NA PRZYKŁADZIE ZBIOROWOŚCI MIEJSKICH

ABSTRAKT: Zważywszy na użyteczność zaufania społecznego w wielu kontekstach oraz na poziomie mikro-, mezo- i makrosocjalnym eksplorowanie potencjalnych korzyści z okazywania zaufania społecznego stanowi istotny aspekt badań i dociekań. Próbą odpowiedzi na owe zapotrzebowania jest prezentowany artykuł, który stanowi głos w dyskusji nad funkcjonalnością zaufania społecznego w wielu aspektach życia społecznego. Podstawę empiryczną prezentowanych rozważań stanowią cztery reprezentatywne badania ilościowe przeprowadzone wśród mieszkańców miast województwa łódzkiego. Z badań wynika, iż zaufanie społeczne pozytywnie wpływa na aktywność społeczną i polityczną, jakość życia, przedsiębiorczość, a także chęć współpracy z innymi. A zatem zaufanie społeczne to istotny zasób, który może być niezwykle użyteczny w kontekście realizacji celów jednostkowych, grupowych, jak również na poziomie zbiorowości.

SŁOWA KLUCZOWE: zaufanie społeczne, funkcje zaufania, miasto